

Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö äidin arjen ja hyvinvoinnin haastajana

Artikkelissa tarkastellaan äitien kokemuksia lapsen seksuaalisen hyväksikäytön kohtaamisesta arjen kontekstissa. Tutkimus on toteutettu kvalitatiivisena sensitiivisenä haastattelututkimuksena. Aineisto koostuu 27 äidin haastatteluista/kirjoituksista. Analyysi pohjautuu feministisesti orientoituneeseen, narratiiviseen tutkimusperinteeseen. Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäily ja tieto haastavat äitien hyvinvointia. Ne saavat erilaisia merkityksiä tunteiden ja toiminnan tasoilla. Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö tuo mukanaan kirjon professionaalisia ja arjen kohtaamisia, jotka myös haastavat äitien hyvinvointia. Äitien kokemia hyvinvoinnin haasteita merkityksellistävät kulttuuriset käsitykset, arvot, normit ja uskomukset. Aineisto piirtää kuvaa ohjeistetusta äitiydestä. Ohjeistettu äitiys on määriteltyä, rajattua ja vastuullistettua. Se kahlitsee äidit yhteen kategoriaan, jossa ei ole sijaa äitien välisille eroille ja yksilöllisyydelle.

MERJA LAITINEN, SANNA VÄYRYNEN

JOHDANTO

Lasten seksuaalista hyväksikäyttöä on tutkittu eri tieteenaloilla, kuten psykologiassa, sosiaalityössä ja psykiatriassa, parinkymmenen vuoden ajan suhteellisen paljon sekä uhrin että tekijän näkökulmista ja sen tiedetään aiheuttavan uhrien hyvinvoinnille monentasoisia seurauksia (esim. Peltoniemi 1988, Sariola 1985, Briere ja Runtz 1990, Greenwald ym. 1990, Sariola 1990, Beitchman ym. 1991, 1992, Cole ym. 1992, Davenport ym. 1992, Hotte ja Rafman 1992, Laviola 1992, Bendixen ym. 1994, Alexander ym. 1998, Meyerson ym. 2002, 387–405). Sen sijaan vähemmän on tutkittu väkivallan heijastumia uhrin läheisten ja erityisesti äitien hyvinvointiin (esim. Aho-Mustonen 2000, Alaggia 2002, Mellberg 2002, Plummer 2007, Mannarino ym. 2007).

Äitien subjektiivisia kokemuksia painottava lähestymistapamme nojautuu ajatukseen lasten seksuaalisesta hyväksikäytöstä ilmiönä, jota tilastot eivät tavoita. Viranomaisten tietoon tulleet tapaukset, numeroina tai asiakaskertomuksina, sanoittavat osaltaan koettua väkivaltaa. Ne eivät kuitenkaan avaa kokonaiskuvaa ilmiöstä oikeus-, poliisi-, sosiaali- ja terveysviranomaisten nähtä-

väksi. Seksuaalisen hyväksikäytön haavoittavuus tulee näkyväksi ihmisten arjessa ja hyvinvoinnin kokemuksissa. Haavoitetuksi tuleminen todentuu sisäisenä kärsimyksenä. Joskus se näkyy käyttäytymisessä ja suhtautumistavoissa. Se merkityksellistää suhdetta omaan itseen, elämään, toisiin ja yhteiskuntaan (esim. Laitinen 2004). Yhtä sisäistä kuvaa väkivallasta on mahdollista tavoittaa asettumalla lähelle äitejä, joiden arkea lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäily, selvittäminen ja hoito sävyttävät.

Lähestymme väkivaltaa prosessina ja kokemuksina, emme vain tekoina. Koska huomioimme hyväksikäytön suhdekontekstin ja poliittisen ulottuvuuden – osallisten erilaiset toiminnan mahdollisuudet, sitoudumme näkemykseen, joka korostaa väkivallassa läsnä olevia sukupuolten välisiä suhteita, vallan ja kontrollin dynamiikkaa sekä osapuolten erilaisia toiminnan mahdollisuuksia ja rajoja, jotka ovat sidoksissa yhteiskunnallis-kulttuurisiin rakenteisiin: arvoihin, normeihin ja kohtaamisen käytäntöihin (Ronkainen 1998, 2001, 2004, 56, 2008, 76–77.)

Syvennymme analysoimaan sitä, miten oman lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäily ja sen

selvittämisen prosessi heijastuu äidin arkeen, hänen psykososiaaliseen hyvinvointiinsa. Lähestymme subjektiivista hyvinvointia inhimillisenä toimintana, jossa on kolme keskeistä ulottuvuutta: oleminen, tekeminen ja omistaminen. Inhimillisellä toiminnalla ihminen pyrkii vahvistamaan ja ylläpitämään hyvinvointia, tekemään arjestaan niin hyvää kuin se kussakin tilanteessa on mahdollista. Oleminen on äitien elämästoimintaa ”elämänvirrassa olemista”. Tekeminen puolestaan merkitsee kulttuurista eetosta, itsensä toteuttamista, jolloin se avaa naiseuden ja äitiyden merkityksellistymistä suhteessa ympäristöön. Inhimillisen toiminnan kolmas ulottuvuus, omistaminen, voi liittyä niin sosiaalisiin suhteisiin, henkisiin kuin materiaalsiin seikkoihin. Tässä yhteydessä se avaa kokemuksia vuorovaikutusverkosta ja arjen resursseista. (Niemi 2009.)

Kysymme, miten äidit sanoittavat kertomuksissaan lapsen seksuaalisen hyväksikäytön haavoittavuutta: Millaisia sisältöjä ja merkityksiä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö suhteessa omaan hyvinvointiin kokemuksena saa? Tavoitteenamme on siten tarkentaa tietoa lapsen seksuaalisen hyväksikäytön kohtaamisesta äitien näkökulmasta yksityisen elämänpiiriin, lähiyhteisöjen, ammatillisten käytäntöjen sekä yhteiskunnallis-kulttuurisen kontekstin vuoropuhelussa. Tutkimuksella tuotettava tieto antaa mahdollisuuden pohtia palvelujärjestelmän kehittämisen paikkoja – sitä, miten väkivaltatyön palveluketjut vastaavat äitien tuen ja avun tarpeisiin.

LAPSEN SEKSUAALINEN HYVÄKSİKÄYTTÖ JA ÄITIYS

Lähestymme lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä (child sexual abuse) seksuaalisen koskemattomuuden loukkauksena. Se voi olla sukupuolisiin tuntomerkkeihin kohdistuva pahoinpitely, raiskaus, sukupuoliyhdyntä, sen yritys, muu ruumiillisen koskemattomuuden loukkaus tai lapsen alistaminen ikään ja kehitystasoon soveltumattomalle seksuaaliselle ärsykkeelle (Taskinen 2003, 21–22). Siten kiinnitämme hyväksikäytön yksilötason toimintaan. Se todellistuu lapsen ja hyväksikäyttäjän välisessä suhteessa, mutta merkityksellistää kaikkien osallisten elämää. Rajaamme tarkastelun läheissuhteisiin liittyväksi. Konteksti ja suhde määrittävät hyväksikäyttöä, jolloin teot ja tapahtumat saavat myös äitien näkökulmasta katsottuna erilaisia tulkintoja. (Esim. Grosz ym. 2000, Holguin ja Hansen 2003, 646.) Koska tulkitsemme hyväksikäytön sukupuolistuneena väkivaltana, kiinnitämme huomiota kulttuurisiin

käsityksiin ja yhteiskunnan rakenteellisiin tekijöihin, jotka tulevat näkyviksi äitien yksilöllisissä kokemuksissa ja tulkintoissa – ne ilmenevät merkityksissä, asenteissa, arvoissa ja selitystavoissa (ks. Ronkainen ja Näre 2008, 21).

Äitiys herättää lapsen seksuaalisen hyväksikäytön yhteydessä ristiriitaisia mielikuvia. Äitiyteen liitetään yhteiskunnassamme erilaisia normatiivisia käsityksiä – ajatuksia hyvän äidin ominaisuuksista, tehtävistä ja olemuksesta (esim. Kuronen 1993, Katvala 2001). Kulttuurissamme edelleen vallitseva ydinperhe-ideologia osoittaa äidin roolin keskeisyyttä kodissa ja lastenkasvatuksessa. Äitiys määrittyy kotisuhteen lisäksi äiti-lapsisuhteesta (esim. Jallinoja 1985, Kuronen 1993, Katvala 2001). Hyväksikäyttö normittaa äitiyttä entisestään. Yhteiskunnallisesti hyvä äitiys edellyttää lapsen suojelemista, hoivaa ja huolenpitoa. Tällöin hyväksikäyttö on osoitus siitä, ettei äiti ole kyennyt toteuttamaan kulttuurisesti määritettyä suojelutehtäväänsä (ks. Mellberg 2002). Jos tarkastelee seksuaalisen hyväksikäytön ammatillisia tulkintakehyksiä, on havaittavissa, että äitejä syyllistävät selitysmallit ovat olleet vahvoja. Esimerkiksi yksilöpsykologinen ja perhedynaaminen tulkintakehyks vastuullistavat ja syyllistävät äitiä seksuaalisesta hyväksikäytöstä (esim. Laitinen 2004, 35–41).

Ymmärrämme äitiyden sosiaalisena ja yhteiskunnallis-kulttuurisena ilmiönä, jossa nainen asemoituu toimijaksi (myös Katvala 2001). Korostaessamme subjektiivisen tiedon merkitystä, annamme tilaa monille merkityksille ja useille totuuksille. Emme näe äitejä homogeenisenä ryhmänä, vaan yksilöllisinä naissubjekteina, joiden kokemukset, ajatukset, tapahtumiin linkittyvät tunteet ja niille annetut merkitykset eroavat toisistaan. Tällöin kunnioitamme ristiriitaisiakin kuvauksia ja toiminta-, ajattelu- sekä suhtautumistapoja. Erojen näkökulma väkivaltaan (Keskinen 2005) tarjoaa välineitä analyysille, joka rakentaa kuvaa ajallisesti, paikallisesti ja henkilöhistoriallisesti erityisistä ilmiöistä.

AINEISTO JA ANALYYSI

Äitien haastattelu- ja kirjoitusaineisto on kerätty vuosina 2006–2008 Suomen Akatemian rahoittamassa tutkimushankkeessa Sensitive Interview-Study and Projections of Gendered Childhood. Äidit ovat tulleet tutkimukseen erilaisia väyliä. Tutkimuksen aineistonkeruupyyntöä välitettiin useille väkivaltatyön toimijoille (järjestöille, yhdistyksille, sosiaalitoimistoille, tutkijoille) pyyn-

nöllä välittää sitä eteenpäin. Pyyntöön vastasi 27 äitiä eri puolilta Suomea. He ovat eri-ikäisiä ja heidän elämäntilanteensa ja perhesuhteensa vaihtelevat. Suurimmalla osalla heistä lapsen seksuaalisen hyväksikäytön selvittämis- tai hoitoprosessi on akuutti, mutta joukossa on myös kaksi äitiä, joiden lapset ovat jo aikuisia. Kaikki hyväksikäyttäjät ovat äideille ja lapsille tuttuja. Aineistonkeruussa kiinnostus kohdistui siihen, mitä tapahtuu, kun äiti epäilee tai saa tietää hyväksikäytön tapahtuneen.

Aineistokeruussa on hyödynnetty sensitiivisen haastattelututkimuksen metodologisia sitoumuksia, joten aineisto vaihtelee yksilöittäin (esim. Laitinen 2004). Äidit saivat valita, kirjoittavatko he kokemuksistaan vai osallistuvatko he haastatteluun. Lisäksi heillä oli mahdollisuus toimittaa muuta kokemukseensa ja prosessiinsa liittyvää materiaalia. Sekä haastattelu- että kirjoitusaineisto on tuotettu temaattisina, narratiivisina kertomuksina. Osan kohdalla aineisto koostuu sekä kirjoituksista että haastatteluista.

Analyysissämme sitoudumme feministisesti orientoituneeseen, narratiiviseen tutkimusperinteeseen (Granfelt 1998, Nousiainen 2004). Tieto, jota etsimme, on subjektiivista, moninaista ja muuntuvaa sekä sidoksissa historiaan ja yhteiskunnallis-kulttuuriseen kontekstiin. Etsimme ja analysoimme äitien tietoa arjen kontekstissa. Tämä osin relativistinen asenne ei merkitse kuitenkaan eettistä tai poliittista välinpitämättömyyttä, vaan sensitiivisen tutkimusaiheen ollessa kyseessä, niiden keskiöön asettamista. Aiheen sensitiivisyys määrittänyt ilmiön luonteesta yksityisyydestä, salaisuudesta, normien vastaisuudesta, ihmisille syyllisyyttä ja häpeää, jopa psyykkisiä traumoja aiheuttavista teoista. Toisaalta sensitiivisyys on sidoksissa ilmiön yhteiskunnalliseen asemaan, sen tabuoituun luonteeseen – kulttuurisesti vaiettuun, kiellettyyn ja torjuttuun (Arnstberg 2007). Tuomme esiin hiljaisempaa, toista tietoa. Asetamme äidit kohteena olemisesta tietäviksi subjekteiksi. (Davis ja Gremmen 1998, Törönen 2005.) Tiedostamme, että myös tuottamamme tieto on yhtä aikaa rajallista, väliaikaista – jotenkin totta (Parker 1992, 27).

Käytämme kertomuksen käsitettä ymmärryksen välineenä naisten tuottamaan tietoon lapsen seksuaalisen hyväksikäytön kohtaamisesta psykososiaalisen hyvinvoinnin haasteena (ks. Lieblich ym. 1998, 2, Hänninen 2000, 14–15). *Lähestymme* naisten haastatteluja ja kirjoituksia ajattelun ja elämän jäsentämisen muotona. Norman Den-

zin (1989) luonnehtii narratiivisia tarinaksi, josta käy ilmi järjestys niille tapahtumille, jotka ovat merkityksellisiä niin yksilölle kuin hänen ympäristölleen. Olemme kohdentaneet analyysin äitien epäilyyn ja tietoon liittyviin narratiiveihin, jotka kietoutuvat arjen ja professionaalisen areenan suhteisiin ja kohtaamisiin. Olemme jäsentäneet niitä temaattisesti pyrkien tavoittamaan metatarinaa, epäilyn ja tiedon kertomusta, johon sisältyy naisten erilaisia kokemuksia ja merkityksellisiä tapahtumia. Tulkinnoissa yhdistämme äitien yksityisen arjen ja laajemman sosiokulttuurisen tason, jolla tarkoitamme Marjo Kurosen (1993, 305) tapaan yleistä, abstraktia tasoa. Se sisältää historiallisia ja kulttuurisia perinteitä, tapoja toimia ja ajatella, sekä analyysimme kannalta tärkeitä uskomuksia.

EPÄILY HYVINVOINNIN HAASTAJANA

Kaikkien äitien kertomuksissa omaa hyvinvointia säröilyttää tunne siitä, ettei kaikki ole lapsen kohdalla niin kuin pitää. Epäilyn ajanjakson pituus vaihtelee äideittäin muutamasta kuukaudesta vuosiin. Yhdessäkään tapauksessa hyväksikäyttö ei ole tullut ilmi yhtäkkiä (ks. Bell 2003, Plummer 2007, 1228).

”Epäilyni alkoivat monien pienien asioiden yhteissummana. Aluksi en ymmärtänyt mistä on kysymys, vaan tilanteet olivat jotenkin kummallisia, jotain vain oli ilmassa, josta en saanut aluksi kiinni. Lisäksi tyttärenteni käytös kummastutti minua.” (Äiti 17, kirjoitus)

Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäily syntyy äideille lapsen tekojen, käyttäytymisen ja sanojen sekä ympäristöön ja suhteisiin liittyvien havaintojen summana. Aineistossa ilmenee tilanteisia, suhteisiin kiinnittyviä, kehollisia (kipuja), emotionaalisia (ahdistusta, pelkoja), seksuaalisia (seksualisoitunut leikki) ja verbaalisia merkkejä (ks. myös. Jensen 2005, 474). Useissa kertomuksissa korostuvat lapsen epäselvät viestit ja oireilu, joihin voisi olla monia muitakin selityksiä kuin seksuaalinen hyväksikäyttö. Epäilyn sävyttämä arki haastaa äidin toimintaa, tunteita ja ajatuksia. Toisessa vaakakupissa on ajatus hätiköidyistä johtopäätöksistä ja vääristä tulkinnoista ja toisessa vahva tuntu siitä, ettei kaikki ole kunnossa. Tulkintaa haastaa myös merkkien ristiriitaisuus ja ilmiön luonne: kukaan ei halua seksuaalista hyväksikäyttöä arkeensa. Jotkut äideistä toteavat, että vasta hyväksikäytön paljastuttua, he ovat ymmärtäneet joitain lapsen viestejä avunpyynnöiksi. Seksuaalisen hyväksikäytön tunnistaminen

tai sen ulossulkeminen syntyy äitien tulkintaprosesseissa, jolloin yksittäinenkin lapsen teko tai puhe voi toimia tulkinnan vahvistajana.

”Vaikka faktatiedot jo entuudestaan puhuivat seksuaalisen hyväksikäytön puolesta, olin toivonut viimeiseen asti, että se ei olisi totta.” (Äiti 18, kirjoitus)

”Ymmärsin nyt, miksi tyttö oli ollut koko kesän toisinaan niin kiukkuinen ja tyytymätön minuun. Minä en ollut estänyt tapahtumaa, olin avuton aikuinen, joka ei ollut tullut apuun. (Äiti 11, kirjoitus)

”Pipi täällä, hän sanoi ja osoitti pimppiä. En halunnut uskoa, että jotakin olisi tapahtunut.” (Äiti 1, kirjoitus)

Nea Mellbergin (2002) tutkimus ilmentää lähellä kohtaamisen ja tunnistamisen hankaluutta. Se avaa äitien asemaa perheen sisäisen lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tilanteissa. Tutkimukseen osallistuneet äidit olivat torjuneet seksuaalisen hyväksikäytön omassa perheessään ja luottaneet sokeasti kumppaniinsa. Vaikka äidit olivat tietoisia hyväksikäytön olemassaolosta yhteiskunnassa, he eivät voineet sijoittaa sitä omaan perheeseensä. Seksuaalinen hyväksikäyttö ja aviomies eivät voineet olla heille olemassa yhtä aikaa. Parisuhteessa äiti tulkitsee lapsen ja miehen todellisuutta, mikä voi estää häntä tunnistamasta lapsen tilannetta. Sen näkeminen mahdollistuu usein vasta parisuhteen katkettua. (Myös Coohy ja O’Leary 2008, 248.)

Myös aineiston äitien kertomuksista kuvastuu uhriuttavan vallan muodostama epäuskoisuuden kalvo. Ensimmäisistä aavistuksista on usein pitkä matka tiedon muodostumiseen. Siihen, että äiti saa varmuuden viedä asiaa eteenpäin ja yrittää jakaa havaintojaan toisen ihmisen, usein ensin ystävän kanssa tai hakea viranomaisapua. Emotionaalisesti ja psyykkisesti on helpompaa torjua lapsen signaalit ja selittää oireet muulla kuin seksuaalisella hyväksikäytöllä. Äitien tulkintaprosessi seksuaalisesta hyväksikäytöstä on erityinen. Siihen kietoutuvat kulttuuriset käsitykset, arvot ja uskomukset äitiydestä, lapsen kehittämisestä, lapsuudesta ja perheestä. Merkkeihin kätkeytyy kulttuurin tuottamia jaettuja merkityksiä. Niiden ymmärtäminen on osa tulkintaprosessia, joka on siten julkista ja jaettava – sosiaalisesti, kulttuurisesti ja vuorovaikutteisesti tilanteistettua toimintaa. (Ks. Jensen 2005.)

Aina äitien epäilyt eivät muutu toiminnaksi. Yhden nimettömänä kertomuksensa lähettäneen

naisen kirjoituksesta ilmenee, ettei hän ei ole vienyt asiaa eteenpäin. Vaikka hän kirjoittaa havainneensa erilaisia, hyväksikäyttöä tukevia asioita ja olevansa varma, että hänen tulkintansa hyväksikäytöstä on oikea. Kertomuksen kokonaisuudesta voi tulkita sen, ettei äidillä ei ole sellaisia voimavaroja, joiden turvin hän veisi lapsensa asiaa eteenpäin. Äidin päihde- ja mielenterveysongelmat voivat paitsi estää lapsen todellisuuden näkemisen, mutta ennen kaikkea hänen puolestaan toimimisen (myös Coohy ja O’Leary 2008, 249). Toisaalta kertomukset osoittavat, että väkivalta voi uhriuttaa äidinkin:

”Huoraa sai uhata tappaa, kuristaa, läimäytellä, potkia, toimittaa mielisairaalaan ja mitä kaikkea.” (Äiti 1, kirjoitus)

”Mies sanoi erotessamme, että tekee kaikkensa, että minusta tulee bullu.” (Äiti 8, kirjoitus)

”En ole käynnistänyt prosessia. Lapsen isä on täydellinen valehtelija. Oletan, että jos käynnistäisin prosessin, siitä olisi enemmän haittaa kuin hyötyä.” (Äiti 14, kirjoitus)

Uhriutettu äitiys merkitsee sitä, että lapsen asian eteenpäin viemisessä ei ole kyse tahdosta ja halusta, vaan kamppailusta. Kamppailu alkaa, kun äiti esittää epäilynsä lapsen ja hyväksikäyttäjän, näissä tapauksissa oman puolisonsa, välisestä suhteesta. Muutama kertomus havainnollistaa äidin alisteista paikkaa suhteessa hyväksikäyttäjään, jolloin hän ei kykene auttamaan lastaan tai itseään. Äitien ja hyväksikäyttäjien toiminnalliset mahdollisuudet ovat epätasa-arvoisia. Hyväksikäyttäjän vahva toimijuus merkityksellistyy avun hakemisen jarruna, äidin tiedon mitätöijänä ja pahimmillaan hyväksikäytön piilottajana.

TIETO HYVINVOINNIN HAASTAJANA

Epäilyn vahvistuminen merkitsee äidille lapsen kohtaamista seksuaalisesti hyväksikäytettynä. Vaikka useimmiten uhri odottaa tunnistetuksi tuleamista, puuttumisen hetki voi pelottaa ja aiheuttaa negatiivisen tunnereaktion. Positiivisen uhriuttavan vallan vahvistama sidos lapsen ja hyväksikäyttäjän välillä on lapselle erityinen asia. Lapsi ei välttämättä ymmärrä siinä mitään väärää, eikä siedä siksi tekojen paljastamista.

”Poika suuttui rajusti, älä sinä puutu meidän yksityisasioihin.” (Äiti 7, kirjoitus)

Tiedolla on äideille kahtalainen merkitys, se poistaa epäilyyn liittyvän ahdistuksen, mutta rikkoo

samalla peruuttamattomalla tavalla arjen ja asemoitumisen sosiaaliin suhteisiin. Luottamuksen menettäminen ja huijatuksi tuleminen tunne yhdistävät uhrien ja äitien kertomuksia (ks. Laitinen 2004). Äitien kertomuksissa tieto merkityksellistyy tunteina ja toimintana.

”Nuorempi pojista kertoi ensin ja vanhempi vähän myöhemmin. Vanhempi sanoi, että on jo pilalla. Isä on pilannut hänet.(...) Perhe oli täysin sokissa. Molemmat pojat pelkäsivät, että isä tulee kostamaan. Insestin selviäminen oli sokki, mutta se oli myös helpotus: vuosikausien oireilulle löytyi selitys.” (Äiti 8, kirjoitus)

”...sellainen kokemus järjen häviämisestä. Miten itselle niin läheinen ihminen voi tehdä omalle lapselle jotakin niin brutaalia.” (Äiti 2, haastattelu)

”Olin niin hämmentynyt, en oikein uskaltanut puhua kenellekään. Aivan kun minut olisi raiskattu, jotenkin minusta tuntui, että menin sisältä rikki.” (Äiti 14, kirjoitus)

Tieto lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä loukkaa ja saastuttaa. Julia Kristeva (1993, 187) kirjoittaa abjektioista, lihan muuttumisesta saastaksi. Abjektio on sisältä päin uhkaavaa ja kuvottavaa. Lapsen kokeman hyväksikäytön, väkivallan ja alistamisen kokemukset siirtyvät kertomuksissa myös äitien likaisuuden ja epäonnistumisen kokemuksi.

Tieto synnyttää myös syyllisyyden ja häpeän tunteet, joita määrittää äitiyteen sisältyvä normatiivisen normaaliuden mitta. Äitien kokemus syyllisyys liittyy siihen, etteivät he ole kyenneet suojelemaan lapsiaan. Ajatus kyseenalaistaa oikeuden äitiyteen. Häpeä puolestaan kietoutuu syyllisyyteen. Se korvaa ulkoisen kontrollin. Häpeävä katsoo itseään ulkoisen kontrolloijan silmin ja näkee itsensä paljastettuna ja kelvottomaksi arvioituna. Kaikkien nähtävänä on se osa itsestä, joka täytyisi piilottaa. Itsekunnioitus on hävettävän asian osalta menetetty, koska yksilö on ylittänyt sisäisen auktoriteettinsa rajat. Häväisty on hyljätty, yksityisyyteen pakotettu. Tunne eristää, muttei suoja. (Ronkainen 1999, 134–135.) Oman häpeän ja syyllisyyden lisäksi äidit joutuvat kohtaamaan myös lapsen häpeän. Lapsi ei halua häpäistä vanhempiaan ja läheisiään, jolloin vaikeat asiat jäävät helposti käsittelemättä. Äideiltä vaaditaan tekoja ja tapahtumia ympäröivien moraalitunteiden ja käsittämättömyyden murtamista sekä hiljaisuuden sanoittamista.

”Valtava pohjaton syyllisyys, olisi pitänyt kyetä suojelemaan jotenkin.” (Äiti 6, haastattelu)

”Kyllä tää on niinku silleen raakaa, ihan nöyrästi tunnustaa kaikki tekonsa. Että kyllä siitä se oma syyllisyys, niin kyllä sen sieltä hakee jotenkin... En oo pysynyt tarpeeksi puolustaan lasta. Se on iso paha teko seki.” (Äiti 7, haastattelu)

Tietoon piiloutuu myös äitien suru. Heidän lapsensa on menettänyt tavallisen, huolettoman lapsuutensa. Hänen viattomuutensa ja luottamuksensa on rikottu. Hän tietää kokemuksellisesti, aikuisten elämään kuuluvia asioita. Sen kohtaaminen on vaikeaa ja pelottavaa – miten vastata lapsen kyselyihin ja miten selvittää mahdollisen oirehinnan ja tulevien vaikeuksien kanssa. Miten jaksaa tukea lasta oman kivun ja ahdistuksen keskellä.

”Suru on valtava siitä, että mitä hän on menettänyt. Semmonen kipu...” (Äiti 3, haastattelu)

Tieto herättää myös äitien vihan ja vastenmielisyyden. Samanaikaisesti tieto vaatii toimimaan lapsen puolesta ja lapsen kanssa erilaisilla viranomaisareenoilla. Tällöin viha voi antaa toiminta-voimaa. Mutta toisaalta tietäminen voi lamaanuttaa, murentaa arjen psykososiaalista hyvinvointia. Kaikki äidit eivät pysty sanoittamaan tuota ristiriitaisuutta ja haavoittavuutta. Marja Tiilikainen (2004, 120) kirjoittaa traumaattisiin kokemuksiin liittyvästä ”sovitusta” vaitiolosta, jolla suojetaan itseä ja ulkopuolisia kokemuksen repivyydeltä. Seksuaalisen hyväksikäytön tiedetyksi tuleminen on läpitunkeva kokemus äideille: se musertaa arjen rutiinit, perheen sisäiset toimintakäytännöt ja elämisen tavat. Tieto merkitsee usein kommunikoimattomuutta, yksinäisyyttä ja ulkopuolisuutta: Lapsen kokemus paha lävistää äidin.

”Kun kävelin kauppaokeskuksessa, oli minulla täysin epätodellinen ja ulkopuolinen olo. Katsoin toisia ihmisiä ja ajattelin, että he eivät tiedä, mitä meille on tapahtunut, kukaan ei tiedä. Onnelliset ihmiset elävät tavallista arkeaan, kun meidän maailmamme on romahkamassa.” (Äiti 9, kirjoitus)

”Saatoin pestä saman pesun yhteydessä kaksi kertaa hiukset, kun en muistanut olinko jo pessyt ne vai en. Minä en voinut mennä minnekään, koska kaikki asiat saivat itkemään.” (Äiti 13, kirjoitus)

Tietoon kiinnittyy tunneskaala vihasta rakkauteen, syyllisyyteen, häpeään ja raivoon (vrt. Bell 2003). Tunteet suuntautuvat hyväksikäyttäjistä itseen ja uhriksi joutuneeseen lapseen. Ulkopuolisen on vaikea ymmärtää tunteiden voimakkuutta, ristiriitaisuutta ja toisiinsa kietoutuneisuutta. Vyyhti voi hallita äidin toimijuutta ja aiheuttaa kerroksellista uhriutta. Tätä ei helpota se, että kaikkien äitien kertomuksissa tietoon linkittyy myös eriasteinen yksin jäämisen kokemus. Seksuaalisen hyväksikäytön epäilyn tullessa todeksi ihmiset kaikkoavat usein ympäriltä. Ilmiö on vaikea kohdattava myös läheisille. Siihen liittyy tukalia tunteita ja se vaatii useimmilta ihmisiltä pakotettuja kohtaamisia. Sosiaalisten suhteiden merkityksestä hyvinvointiin on lukuisia tutkimuksia. Tarve sosiaaliin suhteisiin ja jakamisen mahdollisuuksiin korostuu haastavissa elämäntilanteissa. Myös äidit haluavat tulla kuulukuksi, nähdyksi, ymmärretyksi ja vakavasti otetuksi. (Vrt. Jokinen 1996, 13–14.)

”Et mä niinku yksin yritin hakea apua ja yksin yritin antaa apua ja aina semmoinen mielletön pelko, että menetätkö tytön.” (Äiti 3, haastattelu)

”Kun lapsi on sairas tai loukannut itsensä, siitä puhutaan, mutta inestän uhrista ei puhuta.” (Äiti 11, kirjoitus)

Seksuaalisesta hyväksikäytöstä on vaikea puhua, koska ilmiö on tabu, kielletty. Moraaliset, eettiset ja juridiset säännökset kieltävät asian yksiselitteisesti. Tämä siirtyy kuin huomaamatta sosiaaliseen kanssakäymiseen: kielletystä asiasta – lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä – ei ole soveliasta keskustella. Lisäksi häpeän vaientava voima vahvistaa kommunikoimattomuutta (ks. Husso 2003). Se ei kevennä äitien taakkaa. Tieto ja tiedetyksi tuleminen on kuitenkin avun saamisen edellytys.

PROFESSIONAALISET KOHTAAMISET HYVINVOINNIN HAASTAJINA

Kun epäily on muuttunut tiedoksi, alkaa asian hoitamisen prosessi erilaisilla professionaalilla areenoilla. Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö sävyttää äitien olemista ja arkea. Se määrittää ja hallitsee äitien toimintaa, ajatuksia, tunteita ja naiseutta. Äitien toimijuuden edellytykset rakentuvat suhteessa yhteiskunnalliseen, poliittiseen ja paikalliseen toimintaympäristöön ja niissä toteutettaviin toimintamalleihin sekä hänen omaan elämäntilanteeseensa. Aineisto havainnollistaa,

miten arjen konteksti kyseenalaistaa äitien toiminnan edellytyksiä.

”Että se tekee vielä varmaan niinku vaikeammaksi, kun on semmoinen pieni kylä ja kulttuuri ihan omansa... siinä on niin monta asiaa pelko, häpeä ja kaikki mahdollinen.” (Äiti 2, haastattelu)

Sitaatti havainnollistaa kontekstuaalisista ja kulttuurisista tekijöistä juontuvaa äitien välistä toiminnallista eriarvoisuutta. Koska lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö on tekona kulttuurisesti tuomittu, yksityisyyteen sijoitettu ja tunteita herättävä, avun hakeminen siihen on haastavaa. Tämä korostuu pienissä kyläyhteisöissä, joissa sosiaalisen ympäristön väistelevä, säällivä, tuomitseva, moralisoiva tai syyllistävä asenne voi olla näkyvästikin esillä ja tarttua äiteihin. (Esim. Heller 1985.) Äitien täytyy ylittää pelot leimatuksi tulemisesta ja kahlitsevista yhteisöllisistä kohtaamisista. Se edellyttää vastuun määrittämistä tekijälle. Lapselle avun saamista voi vaikeuttaa myös palveluiden puute. Esimerkiksi Pohjois-Suomessa lähimmät palvelut voivat olla satojen kilometrien päässä ja kuitenkin tukea tarvitaan akuutisti. Muutamat äidit kuvaavat tilanteita, joissa heidän on täytyy matkustaa kauas asuinympäristötään saadakseen apua lapselleen. Usein tukea tarvitaan intensiivisesti ja suhteellisen pitkäkestoisesti. Tuen saaminen voi vaatia irtautumista kotiympäristöstä ja lähiyhteisöstä. Äiti voi joutua jättämään kodin ja sosiaalisten suhteiden lisäksi palkkatyönsä tai elinkeinonsa ja siten toimeentulonsa saadakseen apua lapselleen. Pahimmillaan avun hakeminen voi merkitä kuormittavina lisinä toimeentulovajeita ja asumisen haasteita (ks. myös Plummer ja Eastin 2007, 781).

”Niin ja kun yhtäkkiä piti lähteä, ei rahaa mistään ja sitten niinku oiskohan me asuttu siinä sitten kuukausi tai jotain, kun ensin oltiin ensi- ja turvakodilla kolme viikkoa. En ihan tarkkaan muista. Mutta sitten me asuttiin melkein kuukausi yhen kaverin tykönä. Se oli tosi järkyttävää, että me oltiin kolme kuukautta ilman asuntoa. Että ei mitään, ei mitään. Että en tiä, mistä revin sen voiman, mutta jostaki se vaan oli pakko. (Äiti 2, haastattelu)

Apua ja tukea hakiessaan ihminen altistaa itsensä ammattilaisten arvioitavaksi. Äitien kertomuksista havainnollistuu, miten institutionaaliset käytännöt määrittelevät, sijoittavat ja kohtelevat heitä omien kriteereidensä pohjalta. Äidin ja pal-

velujärjestelmän kohtaamattomuus tiivistyy avun tarpeen erilaisiin tulkintoihin. Äidit kertovat erilaisista tilanteista, joissa he ovat kokeneet kohtaamattomuutta, tunnetta kokemuksen vähätteleystä tai avuntarpeen ohittamista. Lapsen seksuaalisessa hyväksikäytössä kohtaamisen ehdot ja mahdollisuudet ovat sidoksissa yhteiskunnalliskulttuurisiin ja professionaalisiin käsityksiin ongelmien taustoista ja ratkaisumahdollisuuksista. Se on ilmiö, jonka kohtaaminen on joskus myös sosiaali- ja terveystalouden ammattilaisille haastavaa – tuottaa väistämistä tai ohikatsomista.

Kertomuksissa toistuu avun ja tuen tarjoaminen lastensuojelunimikkeen alla. Palvelujärjestelmän käytäntöjä tuntemattomalle äidille tämä voi merkityksellistyä äitiyden kyseenalaistumisena ja pelkona lasten menettämisestä. Äiti voi kokea tullessaan ylitse kävellyksi, väärin ymmärretyksi tai kohdelluksi. Paradoksaalisesti hänestä voi myös rakentua uhkakuva lapselle ammattilaisten silmissä (myös Lovett 2004). Vaikka avun hakemisen motiiveihin luotettaisiin, äidin kyky suojella lastaan kyseenalaistetaan. Se voi ilmetä erilaisina ohjeina siitä, miten äidin tulee lapsen kanssa toimia, millaisista asioista voi puhua ja miten (myös Plummer ja Eastin 2007, 780). Äitiyden kyseenalaistaminen murtaa ja lamaannuttaa. Se moninkertaistaa pelon lapsen hyvinvoinnista ja särkee naisen kuvan itsestään äitinä. (Ks. Granfelt 1998, Väyrynen 2007.)

”Minä en ees ymmärtänyt sitä, että me oltiin jonkin sortin sosiaalitapauksia vielä sittenkin, kun me päästiin sairaalasta. Mulle valkeni, että meidän pitää olla jotenkin sinne päin tili-velvollisia, vaikka minunkin olisi periaatteessa pitänyt olla niinku auttettava osapuoli.” (Äiti 24, haastattelu)

”Ei he suoraan minua syyttäne. Ei he kukaan sitä epäilly, että minä oisin tiennyt. Sitä ei tullu keneltäkään. Se oli vaan syy, että suojataan lasta. Se oli syy, sitä ei neuvoteltu, ku se vaan sanottiin, että huostaanotto. Pelkäsivät, että annan lapsen isälle.” (Äiti 18, haastattelu)

”No minähän tietysti kielsin sen viimeiseen asti ja sain soitettua sille lastenvalvojalle, mutta eihän ne mitään mielipidettä kuuntele, kun se kerta osastolla, ne oli jo sen sopinut. Ja sitä psykologia ei voinut enää saada kiinni, kun se oli jo lähtenyt lomallensa. Että kyllä se semmonen isku. ...Minusta vähemmestäkin lapsi mennee psykoosiin, jos vielä äitistäkin erotetaan. Että siinä rangaistiin äiti ja siinä rangaistiin lapsi.” Ja sen [lapsen huostaanot-

to] jälkeen en ole jaksanut. Että sitte en ookaan ollu töissä viiteen vuoteen. Se on selvä seuraus.” (Äiti 7, haastattelu)

Äitiys on elämänaalue, jossa epäonnistuminen on traumaattista, itsearvostusta särkevää. Lapsesta luopumisen tuska on kokonaisvaltainen tunne. Menetyksensä tuottaa surua, katkeruutta ja vihaa – erityisesti silloin, kun äitiys on elämän keskeisin toivon ja merkityksen antaja. Lapsen menetyksensä aiheuttaa arvottomuutta – tunteen siitä, ettei kukaan halunnut auttaa. Epätoivon, syyllisyyden ja häpeän tunteet, jotka kytkeytyvä äitiyteen yksilöllisenä ja kulttuurisena identiteettinä eristävät äidin. Yksinäisyys on erityisen ahdistavaa tilanteessa, jossa merkityksellisin elämänaalue on särkynyt ja sitä myöten itsekunnioitus menetetty. (Granfelt 1998, 117, 123–124.) Hyvinvoinnin tilalle voi tulla lamaantumisen, masennuksen ja yksitoisuuteen vetäytyminen. Siksi hyväksikäyttöpäilyjen selvittämisen prosesseissa tarvitaan myös äitiyden tukemista.

ARJEN KOHTAAMISET JA SUHTEET HYVINVOINNIN HAASTEENA

Kun seksuaalinen hyväksikäyttö tunnistettu, äiti on usein yksin vastuussa perheensä hyvinvoinnista ja julkisivusta. Vastuu korostuu, kun hyväksikäyttäjä on lapsen isä tai isäpuoli. Joidenkin äitien kertomuksissa on moninkertaisesti läsnä yksinhuoltajuuteen liittyvä maternalistinen kerontonta (Nätkin 1997, 210–211). Se sisältää puolustautumista huonon äidin epäilyjä vastaan ja hyvän äitiyden varmistuksia. Oma toimijuus kyseenalaistuu ristiriitaisten tuntemusten ja toimintapyrkimysten kietoutumisissa. Äidit tavoittelevat arjen ylläpitoa sellaisena kuin se oli ennen hyväksikäytön julkituloa. Joissain perheissä äitien vastuulla on hyväksikäytetyn lapsen/lasten lisäksi myös muita lapsia, joiden tarpeista heidän on huolehdittava. Pyrkimys arjen muuttumattomuuteen kiinnittyy haluun ylläpitää turvallisuutta ja tavallisuutta. Oman lisänsä kohtaamisiin asettavat sukulais- ja ystäväsuhteet, joita tieto myös muuttaa.

Äideille tärkein ja haastavin suhde on heidän ja hyväksikäytetyn lapsen välillä (ks. myös Bell 2003, Tjersland ym. 2006). Äitiyden arki kohdentuu lapsen suojeluun, joka saa monia sisältöjä. Suhde on sekä kuormittava että voimaannuttava. Seksuaalisen hyväksikäytön jakaminen, uhrin rinnalla kulkeminen ei voi merkityksellistyä kuitenkaan puolesta tekemisestä tai elämisestä,

itsen alistumisena (vrt. Bell 2003, 133). Äideiltä vaaditaan kykyä vastaanottaa ja kestää lapsen kokemus pilalla olemisesta, parantumattomuudesta ja jopa hänen halunsa kuolla pois. Se vaatii rohkeutta ja voimaa.

”Siinä tuli se lapsen suojele, nää itsetuhoajatuokset ja sen itsemurhan estäminen. Se oli mun päätyö sen toisen vuoden aikana.” (Äiti 25, haastattelu)

”Et jos mä oisin romahtanut silloin, niin tota mun tyttö ei ois myöskään selvinny siitä... Tiesin, että jos mä lähden, niin minun tyttö lähtee perässä...” (Äiti 3, haastattelu).

”Kyllä mie oon sitä suojeleu joka asiassa, että en ole kyllä yksin jättänyt, en edes kauppareissulle. Että mä lähen, että mulla on aina kaikki matkassa. Kun sitä jälkeinpäin aattelee, niin se on ollu helkatin raskasta ja uuvuttavaa” (Äiti 10, haastattelu)

”Välillä olen jopa rukoillut, että voisin ottaa osan poikieni taakasta, oireista, mutta ymmärrän, että kaikkien on elettävä oma elämä. Vasta nyt kuuden vuoden jälkeen alan uskoa enemmän tulevaisuuteen. Nyt uskon rakkautteen: minun tuntema syyllisyys ei auta ketään, vaan rakkaus auttaa!” (Äiti 8, kirjoitus)

Vaikka suhde hyväksikäytettyyn lapseen kuormittaa, se antaa äidille suurimman toiminnallisen tuen ja voiman. Lasten reaktiot, teot ja sanat kertovat äideille siitä, miten tärkeää heidän toimiminsensa lasten puolesta on. Heidän takiaan äidit usein jaksavat, vaikka voimavarat olisivat loppussa.

”Tyttö ei tiedä, mitä minä kirjoitan, mutta tiedän että hän vaistoaa mielialani. Hän tulee tämän tästä syliin, halua sanoen: ”Äiti, kyllä sinun sylissä on kiva olla” kuin haluten lohduttaa minua. Aivan kuin ennen oikeudenkäyntiä, jolloin hän teki minulle pabvilapusta kortin, kirjoittaen siihen: ” Kiitos äiti, että olet hoitanut hyvin ja vieläkin.” Liimasin kortin oikeudenkäyntipapereita sisältään kansiooni ja aina, kun oikeuden istunnossa tuntui ahdistavalta, luin tuon lapun ja ajattelin, että tämän vuoksi minä jaksan” (Äiti 18, kirjoitus)

”Mutta se hyvä puoli, että poika on saanut sitä apua ja hoitoa. Että se on ollut se kantava voima, minkä takia on jaksanut(...) Ne sanat, kiitos äiti, että oot jaksanut olla mun tukena.” (Äiti 2, haastattelu)

Kohtaamiset vaativat äideiltä voimia. Väsymys ja masennus ovat seurausta itselle asetetuista kovis-

ta vaatimuksista lapsen hyvän nimissä. Tutkimuksissa on havaittu, että lähisuhteissa seksuaalisesti hyväksikäytettyjen lasten äidit ovat muita alttiimpia emotionaaliselle ahdistukselle ja masennukselle (esim. Mannarino ym. 2007). Kuten yksi äideistä kuvaa, väsymystä on aluksi vaikeaa edes tunnistaa. Äidin oma tuska ja siihen liittyvät reaktiot voivat tällaisessa tilanteessa jäädä lähes tunnistamattomiksi. Psykkinen ja sosiaalinen pahoinvointi on läsnä, mutta tiedostamatonta (vrt. Romakkaniemi 2011, 127–128).

”Minunhan piti lähteä uudestaan töihin sairaanakin. Ei ollut kanttia, että olisin jäänyt sairaslomalle. Nyt minä voin ymmärtää, että se oli sitä ahdistusta. Mutta minä en tiennyt, mistä mun oireet johtuu ja miksi oon semmonen.” (Äiti 7, haastattelu)

Psykkinen ahdistus ja masentuneisuuden tuntu värittää äidin toimijuutta. Äitien masennusta tutkinut Eeva Jokinen (1996) näkee masennuksen suojana, johon äiti voi kietoutua tai joutua kiedotuksi turvataksaan minuttaan. Masennus voi toimia myös siirtymäriittinä elämäntilanteesta toiseen kantaen, pakottaen, suojaen ja ahdistaan. Toisaalta sen kokonaisvaltaisuus myös lamaanuttaa.

”Vaikka oli niinku shokkitilassa. Sitten, kun tuli se lamaanus tai semmonen. Ihan semmonen rikki. Niin ei jaksanut mittään tehdä.” (Äiti 2, haastattelu)

”Siinä kävi sitten sillä tavalla, kun se tekijä (eno) otettiin tutkintavankeuteen. Mulla tuli semmoinen jonkin asteinen murtuminen, että niinku itkin ja itkin ja itkin ja en pystynyt niinku tekkeen mitään.” (Äiti 2, haastattelu)

Lamaantumiselle vastakkaisena toimintana näytetään väkivaltainen ja aggressiivinen käyttäytyminen. Äidit kertovat aggression ja väkivallan tunteistaan, jotka kohdistuvat tekijään. Niille ammatillisissa kohtaamisissa ei ole ollut sijaa. Väkivaltaan liitetään usein häpeän ja särkymisen tunteet, syyllisyys ja alistuminen, jotka puolestaan aiheuttavat lamaanumista, apatiaa ja kynnisyttä (Nyqvist 2001, Husso 2003) – vaikenemista. Suvi Ronkainen (1999, 143) toteaa, että ”häpeästä voi irtaantua vihaamalla tai häpäisemällä”. Vihaava henkilö puolustaa paikkaansa, rajojaan ja tunteidensa oikeutusta. Vihasta kumpuava rajojen puolustaminen ja väkivaltaiset teot ovat äitien vastareaktioita, joiden tiedetyksi tulemiselle tarvittaisiin enemmän sijaa ammattikäytännöissä (ks. Pösö 2009).

”Mä oon niin kovettanut itteni, että mulle pyllistelemään, eikä paskaa puhumaan. Mä otan, kyllä välittömästi nappaan kiinni. Musta on tullu silleen niinku väkivaltanekin.” (Äiti 10, haastattelu)

Äitien arki merkitsee toimimista erilaisissa vuorovaikutusverkossa suhteessa hyväksikäytettyyn lapseen, muuhun perheeseen, sukulaisiin, ystäviin ja ammattilaisiin. Siten seksuaalinen hyväksikäyttö tulee tulkituksi jaetun toimijuuden viitekehyydessä (Bandura 2001). Tällöin kaikkien osallisten puheet ja teot määrittävät myös äitejä ja heidän tilanteista toimintaa. Suhteet ja kohtaamiset sekä ehdollistavat että tukevat äitien arkea tilanteisesti ja ajallisesti. Useimmiten suhteet ehdollistavat ja asettavat vaatimuksia suhteessa äitiyteen. Useat äidit esittävätkin tukevana tarpeena suhteen toisiinsa samassa tilanteessa oleviin äiteihin. Vertaistuki voi antaa areenan empaattiselle ja kunnioitavalle ymmärtämiselle ja jakamiselle (Mead ym. 2001, 135, Hatzidimitriadou 2002, 273).

”Joku pieni viikonloppu äitien kanssa. Olis niinku kiva vaihtaa kuulumisia ja jutella vähän. Miltä niistä tuntuu, miten niiden lapset on selvinny ja miten ne on itse selvinneet.” (Äiti 10, haastattelu)

”Jos mä ajattelen toipumisnäkökulmaa, tää vertaistukiverkosto olisi hirveen tärkeä. Että olis joku jonka kanssa jakaa näitä tunteita, joka tietää tasan tarkkaan miltä musta tuntuu, kun mä puhun, että mun tytär on seksuaalisen riiston uhri.” (Äiti 3, haastattelu)

Aineisto havainnollistaa, miten tärkeää on tunnistaa äitien kokemuksia merkityksellistävät tekijät, asiat ja suhteet. Ne avaavat seksuaalisen hyväksikäytön haavoittavuutta. Ne osoittavat väylän käsittämättömyyden sanoittamiselle ja kohtaamiselle.

YHTEENVETO

Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö on haastava sosiaalinen ongelma. Ilmiön ahdistavuus ja kohtaamisen vaikeus syntyvät toisaalta käsittämättömyydestä: miten hyväksikäyttäjät voivat tehdä lapsille sellaisia tekoja? Tätä vahvistavat ilmiön näkymättömyys sekä sen hahmottaminen ja ymmärtäminen, miksi lapsen arjessa läsnä olevat aikuiset, usein äidit, eivät näe lapsen kohdistuvia tekoja. (Ks. Jensen 2005.) Äideille asetetaan yhteiskunnallisesti haastava rooli: heidän pitäisi nähdä ja vastata asiasta, josta he eivät ole vastuussa. Samanaikaisesti vastuuta sijoitetaan am-

matteisille hätäisistä interventioista. Mutta mihin jää hyväksikäyttäjien vastuu? (Laitinen 2004, 332–333.) Aineisto vahvistaa havaintoa siitä, ettei ole yhdentekevää, millaisia tiedetyksi tuleminen mahdollisuuksia sosiaalisilla ongelmilla on yhteiskunnassamme (vrt. Pösö 2009).

Äidit sanoittavat kertomuksissaan lapsen seksuaalisen hyväksikäytön haavoittavuutta suhteessa epäilyn, tiedon ja niihin kietoutuvien kohtaamisten teemoihin. Kulttuuriset käsitykset, arvot, normit ja uskomukset merkityksellistävät äitien kokemuksia. Epäilyn vahvistuminen tiedoksi on usein pitkä prosessi, johon linkittyvät niin äitien tunteet kuin toiminta (ks. myös Plummer 2007). Mutta vasta siitä alkaa seksuaalisen hyväksikäytön epäilyn ammatilliset selvittämisen- ja hoitoprosessit, jotka vievät yleensä vuosia. Kaikissa tapauksissa hyväksikäyttö ei ole saanut oikeudellista vahvistusta, vaan se on jäänyt elämään eriasteisina epäilynä ja lapsen oirehdintana. Myös se on kuormittavaa: miten elää ratkaisemattoman – ei voida vahvistaa, muttei poissulkeakaan – hyväksikäyttökysymyksen kanssa (myös Tjersland ym. 2006). Oman lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö on läpitunkeva, olemisen perustaa vavahduttava kokemus. Sen hyväksyminen osaksi elämän kokonaisuutta on mittava haaste äideille. Erityisesti siksi, että se kiistää kyvykkyyden äitiyteen. Äitiys kulttuurisena mallitarinana on vahvasti arvo- ja tunnelatautunut. Tunnistamisen, suojelemisen ja tukemisen mahdollisuudet kietoutuvat kulttuurisiin merkitysrakenteisiin. Aineiston analyysi havainnollistaa, miten tärkeää on tunnistaa seksuaalisen hyväksikäytön hallinnointiin – tunnistamisen ja ratkaisemisen käytäntöihin piiloutuva kulttuurinen valta. Se määrittää äitien toimijuutta ja valtaa sekä niitä tilanteisia ehtoja, joissa äidit toimivat. Aineisto piirtää kuvaa *ohjeistetusta äitiydestä*. Ohjeistettu äitiys on määriteltyä, rajattua ja vastuullistettua. Se kahlitsee äidit yhteen kategoriaan, jossa ei ole sijaa äitien välisille eroille ja yksilöllisyydelle.

Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tunnistamisen ja hoitamisen käytännöissä tarvitaan äitiyden moniulotteisuuden ja merkityksen tunnistamista. Äitien haavoittuvuuden kokemuksista ilmenee, että hekin tarvitsevat tukea ja apua. Yksikään äideistä ei kertonut auttamisen käytännöistä, joissa olisi systemaattisesti osana prosessia kiinnitetty huomiota myös äidin hyvinvointiin. Se on suomalaisen palvelujärjestelmän selkeä puute väkivaltatyön käytännöissä. On hyvä, että lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäilytapauksen sel-

vittämiseen on luotu systemaattinen järjestelmä, jossa eri ammattilaisille on määritelty tarkat roolit ja tehtävät. Tämä ilmiön professionaalinen hallinnointi ei kuitenkaan tarkoita automaattisesti sitä, että äidit tulisivat tarpeineen kuulluksi. Äideiltä odotetaan lasten hyvinvoinnista ja tarpeista huolehtimista ja heidän suojelua. Siihen he tarvitsevat tueksi myös äitien erilaisuutta kunnioittavia ammattikäytäntöjä, jotka tunnistavat ja antavat tilaa äitien toiminnalle ja tarpeille. Tutkimuksissa on havaittu se, että merkittävin yksittäinen tekijä hyväksikäytetyille lapsille heidän toipumisessaan on äidin tarjoama suoja (ks. Lovett 2004, 367.) Tämän pohjalta voi esittää kysymyksen: Miten paikalliset ja alueelliset väkivaltatyön palveluketjut tunnistavat äidit ja vastaavat heidän avuntarpeisiinsa?

Aineisto osoittaa, että yksin äitien vastuulle jätettynä, suojelun ja turvaamisen käytännöt kuormittavat liiaksi äitien hyvinvointia. Tarvitaan äitien toimintaa tukevia ammatillisia käytäntöjä, jotka tunnistavat kulttuurista suodattuvat, äiteihin kohdistuvat normatiiviset odotukset ja vaatimukset siitä miten heidän pitäisi toimia, tuntea, käyttäytyä ja puhua. Tällöin äitiys sosiaalisena käytäntönä voi asemoitua seksuaalisesti hyväksikäytetyn lapsen tueksi. Tällöin voisi syntyä myös areenoita, joilla kokemus olisi kommunikoidavissa ilman odotusta normatiivisen normaaliuden mitan täyttämistä. Sillä se ei anna avaimia kohtaamiselle ja kuulluksi tulemiselle: ”*En löydä sanoja sanoja, miten kertoa ja kuitenkin sydämeni on pakautua*” (Äiti 14, kirjoitus)”

Laitinen M, Väyrynen S. Child sexual abuse as a challenger of mothers' wellbeing in the everyday life
Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti – Journal of Social Medicine 2011;48:268–279

The study builds up and focuses the picture of child sexual abuse from the mothers' viewpoint. The aim of the study was to analyze what child sexual abuse means for mothers' psychosocial wellbeing in the context of everyday life. In the sensitive research approach of the study, the narrative research tradition is interlocked with feminist methodology. The research material consists of both interviews and writings from 27 mothers. The analysis of the material was data-based. The discovery process of child sexual abuse challenge mothers' wellbeing. Both suspecting and knowing gets different meanings in the levels of feelings and actions. Child sexual abuse disclosure pro-

cess involves many professional and informal encounters that also challenge mothers' wellbeing. Cultural and societal attitudes, values, norms and beliefs reflect to the mothers' experiences. The study points out how motherhood is constituted through normative expectations as a defined, limited responsibly. There is no space for individuality or differences between the mothers in this kind of categorization. What appears to be problematic in this, however, is the fact that the mothers rarely get the feeling that they have been fully understood or contacted on a personal level in their need of help.

KIRJALLISUUS

- Aho-Mustonen P. Äitiys inestien varjossa. Yliopistopaino, Helsinki 2000.
- Alaggia R. Balancing acts: Reconceptualizing support in maternal response to intra-familial child sexual abuse. *Clin Soc Work J* 2002;30:41–56.
- Alexander PC, Anderson CL, Brand B, Schaeffer CM, Grelling BZ, Kretz L. Adult attachment and long term effects in survivors of incest. 1998;22:45–61.
- Arnstberg K. Svenska tabun. Carlssons, Stockholm 2007.
- Bandura A. Social cognitive theory: an agentic perspective. *Annu Rev Psychol* 2001;52:1–26.
- Bell P. "I'm a Good Mother Really!" Gendered parenting roles and responses to the disclosure of incest. *Child Soc* 2003;17:126–136.
- Beitchman JH, Zucker KJ, Hood JE, daCosta GA, Akman D. A review of the short-term effects of child sexual abuse. *Child abuse & Neglect* 1991;15: 537–556.
- Beitchman, JH, Zucker KJ, Hood JE, daCosta GA, Akman D, Cassavia E. A review of the long-term effects of child sexual abuse. *Child abuse & Neglect* 1992;16:101–118.
- Bendixen M, Muus KM, Shcei B. The impact of child sexual abuse – a study of a random sample of Norwegian students. *Child abuse & Neglect* 1994;18:837– 847.
- Briere J, Runtz M. Differential adult symptomatology associated with three types of child abuse histories. *Child abuse & Neglect* 1990;14:357–364.
- Cole PM, Woolger C, Power TG, Smith DK. Parenting difficulties among adult survivors of father-daughter incest. *Child abuse & Neglect* 1992;16:239–249.
- Coohy C, O'Leary P. Mothers' protection of their children after discovering they have been sexually abused: an information-processing perspective. *Child abuse & Neglect* 2008; 32:245–259.
- Davenport C, Browne K, Palmer R. Opinions on the traumatizing effects of child sexual abuse: evidence for consensus. *Child abuse & Neglect* 1994;18:725–738.
- Davis K, Gremmen I. In search of heroines: some reflections on normativity in feminist research. *Fem Psychol* 1998;8:133–153.
- Denzin NK. Interpretive interaction. applied social research methods series, Volume 16. Sage, Newbury Park 1989.
- Granfelt R. Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 1998.
- Greenwald E, Leitenberg H, Cado S, Shindlecker R. childhood sexual abuse: long-term effects on psychological and sexual functioning in a nonclinical and nonstudent sample of adult women. *Child abuse & Neglect* 1990;14:503–514.
- Grosz CA, Kempe RS, Kelly M. Extrafamilial sexual abuse: treatment for child victims and their families. *Child abuse & Neglect* 2000; 24:9–23.
- Heller A. The Power of Shame. A rational perspective. Routledge & Kegan Paul, London 1985.
- Hatzidimitriadou E. Political ideology, helping mechanisms and empowerment of mental health self-help/mutual aid groups. *J Community Appl Soc* 2002;12:271–285.
- Holguin G, Hansen DJ. The "Sexually abused child": Potential Mechanisms of Adverse Influences of Such a Label. *Aggress Violent Behav* 2003;8:645–670.
- Hotte J-P, Rafman S. The specific effects of incest on prepubertal girls from dysfunctional families. *Child abuse & Neglect* 1992;16:273–283.
- Husso M. Parisuhdeväkivalta. Lyötyjen aika ja tila. Vastapaino, Tampere 2003.
- Hänninen V. Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Acta Universitatis Tamperensis 616. Tampereen yliopisto, Tampere 2000.
- Jallinoja R. Johdatus perhesosiologiaan. WSOY, Helsinki 1985.
- Jensen TK. The interpretation of signs of child sexual abuse. *Cult Psychol* 2005;11:469–498.
- Jokinen E. Väsynyt äiti: äitiyden omaelämäkerrallisia esityksiä. Gaudeamus, Helsinki 1996.
- Katvala S. Missä äiti on? Äitejä ja äitiyden uskomuksia sukupolvien saatossa. Jyväskylän yliopiston tutkimuskeskus, Jyväskylä 2001.
- Keskinen S. Perheammattilaiset ja väkivaltatyön ristiriidat. Sukupuoli, valta ja kielelliset käytännöt. Tampere University Press, Tampere 2005.
- Kristeva J. Puhuva subjekti – tekstejä 1967–1993. Gaudeamus, Helsinki 1993.
- Kuronen M. Lapsen hyväksi naisten kesken. Tutkimus äitiys- ja lastenneuvolan toimintakäytännöistä. Tutkimuksia 55. Stakes, Helsinki 1993.
- Laitinen M. Häväistyt ruumiit, rikotut mielet. Tutkimus lapsina läheissuhteissa seksuaalisesti hyväksikäytettyjen naisten ja miesten elämästä. Vastapaino, Tampere 2004.
- Laviola M. Effects of older brother –younger sister incest: a study of the dynamics of 17 cases. *Child abuse & Neglect* 1992;16:409–421.
- Liebllich A, Tuval-Mashiach R, Zilber T. narrative research. reading, analysis and interpretation. applied social research methods series. Volume 47. Sage, Thousand Oaks 1998.
- Lovett BB. Child sexual abuse disclosure: Maternal response and other variables impacting the victim. *Child Adolesc Social Work J* 2004; 21:355–371.
- Mannarino AP, Cohen JA, Deblinger E, Steer R. Self-Reported depression in mothers of children who have experienced sexual abuse. *J Psychopathol Behav* 2007;29:203–210.
- Mead S, Hilton D, Curtis L. Peer Support: A theoretical perspective. *Psychiatr Rehabil J* 2001; 25:134–141.
- Mellberg N. När det överkliga blir verklighet. Mödrars situation när deras barn utsätts för sexuella övergrepp av fäder. Boréa, Umeå 2002.

- Meyerson LA, Long PJ, Miranda R Jr., Marx BP. The influence of childhood sexual abuse, physical abuse, family environment, and gender on the psychological adjustment of adolescents. *Child abuse & Neglect* 2002;26:387–405.
- Niemelä P. Ihmisen toiminnallisuus ja hyvinvointi. Teoksessa Mäntysaari M, Pohjola A, Pösö T. (toim.) *Sosiaalityö ja teoria*. PS-kustannus, Jyväskylä 2009, 209–236.
- Nousiainen K. Lapsistaan erillään asuvat äidit. Äitiysidentiteetin rakentamisen tiloja. *SoPhi*, Jyväskylä 2004.
- Nyqvist L. Väkivaltainen parisuhde, asiakkuus ja muutokset. Prosessiarviointi parisuhdeväkivallasta ja turvakotien selviytymistä tukevasta asiakastyöstä. *Julkaisuja* 28. Ensi- ja turvakotien liitto, Helsinki 2001.
- Nätkin R. Kamppailu suomalaisesta äitiydestä: maternalismi, väestöpolitiikka ja naisten kertomukset. *Gaudeamus*, Helsinki 1997.
- Parker I. *Discourse dynamics: Critical analysis for social and individual psychology*. Routledge, London 1992.
- Peltoniemi T. Yhteinen salaisuus – Seksuaalisesti hyväksikäytetyt lapset kertovat. *Otava*, Keuruu 1988.
- Plummer C. A. The effect of child sexual abuse allegations/investigations on the mother/child relationship. *Violence Against Women* 2007;13:10:1053–1071.
- Plummer CA, Eastin JA. System intervention problems in child sexual abuse investigations: The mothers perspective. *J Interpers Violence* 2007;22:775–787.
- Pösö T. Sosiaaliset ongelmat ja hyvänolon tunne. Teoksessa Laitinen M, Pohjola A. (toim.) *Tabujen kahleet*. Vastapaino, Tampere 2009, 153–163.
- Romakkaniemi M. Masennus. Tutkimus kuntoutumisen kertomusten rakentumisesta. *Acta Universitatis Lapponiensis* 209. Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi 2011.
- Ronkainen S. Sukupuolistunut väkivalta ja sen tutkimus Suomessa – Tutkimuksen katveet valokeilassa. Sosiaali- ja terveysministeriö. *Naistutkimusraportteja* 2. Hakapaino Oy, Helsinki 1998.
- Ronkainen S. Subjektius, häpeä ja syyllisyys parisuhdeväkivallan elementteinä. Teoksessa Näre S. (toim.) *Tunteiden sosiologiaa I: Elämyksiä ja läheisyyttä*. Tietolipas 156. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 1999, 131–154.
- Ronkainen S. Sukupuolistunut väkivalta ja uhriutumisen paradoksit. *Sosiaalilääk Aikak* 2001;38:139–151.
- Ronkainen S. Kvantitatiivisuus, tulkinnallisuus ja feministinen tutkimus. Teoksessa Liljeström M. (toim.) *Feministinen tietäminen*. Keskustelua metodologiasta. Vastapaino, Tampere 2004, 44–69.
- Ronkainen S. Intiimi loukkaus ja haavoittuvuus: seksuaalinen väkivalta ja pornografisoivat narratiivit. Teoksessa Näre S, Ronkainen S. (toim.) *Paljastettu intiimi*. Sukupuolistuneen väkivallan dynamiikkaa. Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi 2008, 43–83.
- Ronkainen S, Näre S. Intiimin haavoittava valta. Teoksessa Näre S, Ronkainen S (toim.) *Paljastettu intiimi*. Sukupuolistuneen väkivallan dynamiikkaa. Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi 2008, 7–40.
- Sariola H. Lasten seksuaalinen hyväksikäyttö Suomessa. Selvitys viranomaisten tietoon vuosina 1983–1984 tulleista lapsiin kohdistuneista hyväksikäyttötapausten. *Julkaisu* 79. Lastensuojelun Keskusliitto, Helsinki 1985.
- Sariola H. Lasten väkivalta- ja seksuaalirikokset. Kotona koettu väkivalta- ja seksuaalirikokset aikuisten kanssa. *Julkaisu* 85. Lastensuojelun Keskusliitto, Helsinki 1990.
- Taskinen S. (toim.) *Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoitteleen selvittäminen*. Stakes, Helsinki 2003.
- Tiilikainen M. Kerrottuja ja vaiettuina tarinoita. Somalinaiset Suomessa. Teoksessa Honkasalo M-L, Utrianen T, Leppo A. (toim.) *Arki satuttaa*. Kärsimyksiä suomalaisessa nykypäivässä. Vastapaino, Tampere 2004, 113–138.
- Tjersland A, Mossige S, Gulbrandsen W, Jensen T.K, Reichelt S. Helping families when child sexual abuse is suspected but not proven. *Child Fam Soc Work* 2006;11:297–306.
- Törrönen J. Toisen ääni, näkökulma ja kohteena oleminen. Teoksessa Hänninen S, Karjalainen J, Lahti T. (toim.) *Toinen tieto*. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta. Stakes, Helsinki 2005, 15–37.
- Väyrynen S. Usvametsän neidot. Tutkimus nuorten naisten elämästä huumekuvioissa. *Acta Universitatis Lapponiensis* 118. Lapin yliopisto, Rovaniemi 2007.

MERJA LAITINEN

YTT, dosentti, professori

Lapin yliopisto

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

SANNA VÄYRYNEN

YTT, professori (ma)

Lapin yliopisto

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta